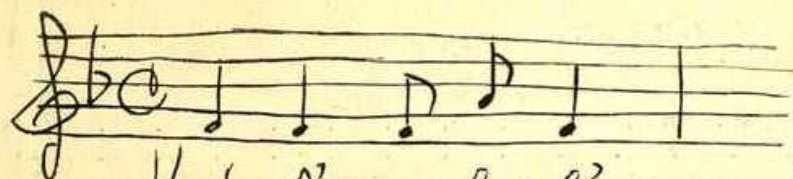

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

4

XIX

Krí - le - va ho - lá

S py - chou sa na nás bi - va,

Duch ja - u - si - ka de bo - ja

vy - zý - va, chle - bi, na Bes - ník

na vra - ha u - de - ru - me,

za - brá - ni - me svo - ju zemi,

dra - hu de - do - vi - zem,

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1971

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com
www.cejsh.icm.edu.pl
www.cceol.de
www.mla.org
www.ulrichsweb.com
www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

STÚDIE

Odraz boja proti fašizmu v ľudovej slovesnosti	523
Božena Filová, Úvod	523
Ján Michálek, Výskum povstaleckej tematiky v ľudovej slovesnosti na Slovensku	525
Oldřich Sirovátka, Dějiny a lidové podání	534
V. Je. Gusev, Poznatky z výskumu protifašistického folklóru v ZSSR	547
Soňa Burlasová, K niektorým črtám partizánskych piesní na Slovensku	552
Svetozár Švehlák, Partizánska pieseň ako špecifická forma odrazu historickej skutočnosti a niektoré otázky jej štúdia	561
Lubica Droppová-Markovičová, Pololudové veršovníctvo z obdobia boja proti fašizmu	574
Viera Gašparíková, Na rozhraní medzi literatúrou a folklórom	583
Diskusia	608
Pozdravný list ÚV KSS a ÚV KSC	624
Soňa Burlasová, Vplyv dvojakého osídlenia na ľudovú pieseň Selenče II.	625

ROZHLADY

Ladislav Burlas, K 20. výročiu Ústavu hudobnej vedy SAV	653
Adam Pranda, Seminár o interetnických vzťahoch českej ľudovej kultúry v Libliciaciach	655
Soňa Kovačevičová, Správa o stave prác na Etnografickom atlase Slovenska	660
František Kalesný, III. medzinárodný kongres poľnohospodárskych múzeí v Budapešti	658
K piatemu výročiu smrti A. Melicherčika (jm)	661
Pracovný pobyt v Inštitute etnografii AN SSSR v Moskve v r. 1979 (adda)	661

RECENZIE A REFERÁTY

Béla Bartók, Slovenské ľudové piesne II. (S. Burlasová)	663
Marie Vojtová, a kol., Dějiny československého lékařství I. (E. Horváthová)	663
Horná Nitra, r. 5, 1970 (J. Mjartan)	664
Etničeskije procesy v stranach zarubežnoj Jevropy (E. Horváthová)	665
Ju. Z. Krutá, Žnyvarški pisni (J. Komorovský)	666
Wieś dolnosląska (V. Valentová)	666
László Tarr, A kocsí története (M. Markuš)	668
Ferenc Schramm, Magyarországi boszorkányperek 1529—1768 (M. Markuš)	669
S. Bálint, A szegedi nép. — I. Balogh, Hajduság (M. Markuš)	669
Revista de referate și recenzii (J. Mjartan)	672
Noss Agot, Johannes Flintoes Draktakvarellar (E. Marková)	671

СОДЕРЖАНИЕ

Отражение борьбы с фашизмом в народной словесности	523
Ян Михáлек, Исследование повстаннической тематики в народной словесности в Словакии	525
Олдржих Сировáтка, История и народное предание	534
В. Е. Гусев, Сведения об исследовании антифашистского фольклора в СССР	547
Со́ня Бу́рласова, К некоторым чертам партизанских песен в Словакии	552
Светозар Швeглак, Партизанская песня как специфическая форма отражения исторической современности и некоторые вопросы ее изучения	561
Люба Дроппова-Марковичова, Стихосложение, только наполовину народное, в период борьбы с фашизмом	574
Вера Га́шпарикова, На рубеже между литературой и фольклором	583
Дискуссия	608
Со́ня Бу́рласова, Влияние двязкого заселения на народную песню Селенче. 2.	625
ОБЗОРИ	
РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ	

PARTIZÁNSKA PIESEŇ AKO ŠPECIFICKÁ FORMA ODRAZU HISTORICKEJ SKUTOČNOSTI A NIEKTORÉ OTÁZKY JEJ ŠTÚDIA

SVETOZÁR ŠVEHLÁK

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Pred súčasnou slovenskou folkloristikou, ktorá v povojnovom období začala stále častejšie a systematickejšie venovať pozornosť okrem tradičnej folklórnej tvorby a jej premien v súčasnom období aj vo folkloristike dovtedy netradičným druhom, akými boli robotnícke piesne či piesne družstevnej dediny a spomienkové rozprávania, stojí dodnes otvorená úloha. Načrtol ju A. Melicherčík v prvých povojnových rokoch, t. j. úlohu venovať pozornosť odrazu protifašistického odboja a Slovenského národného povstania v ľudovej poetickej tvorbe. A. Melicherčík upozornil na to, že súčasná folkloristika má veľké možnosti sledovať vznik a rast nových folklórnych hodnôt s novou tematikou. Načrtol, na základe prvého stretnutia sa s neobvyklým materiálom, že tradičný piesňový a rozprávkový materiál sa začína obohacovať o prvky vykresľujúce hrdinské činy, neobjácnosť, víťazné boje, strádania partizánov, obetavosť a nezlomnosť dedinského ľudu, jeho útrapy počas okupácie doma, v zajatí v koncentračných táboroch i radosť z víťazstva a oslobodenia. Melicherčík zároveň upozornil, že táto práca nebude ľahká, že si vyžiada isté korektúry v dovtedajšom hodnotení ľudovej tvorby a zákonitostí jej rozvoja, najmä v hodnotení úlohy jednotlivca v tvorivom procese, zástoja kolektívu v procese folklorizácie, priority ústnosti v rozširovaní poetických i prozaických prejavov, ktoré sa podľa jeho názoru vyznačovali v tom období neustálenosťou, formovej stránky, vyplývajúcou z momentu zastihnutia tejto tvorby v procese zrodu.¹ V prognózach o vývoji tejto tvorby sa vychádzalo z predpokladu, že tak ako v minulosti bolo ľudové umenie prejavom myslenia a cítenia kolektívu, aj taká významná epocha, akou bol oslobodzovací boj slovenského ľudu za fašistickej okupácie, „nájde svoju podobu a obsahovosť aj v umeleckom prejave nášho ľudu.“² M. A. Huska v úvode k prvej a jedinej zbierke partizánskych a bojových piesní zo SNP navrhuje rozšírenie objektívu na celú tzv. *odbojovú* pieseň, ktorú podľa neho, tvoria i skupiny revoltujúcich a satirických piesní slovenských vojakov na východnom fronte vyjadrujúce odboj proti

¹ A. Melicherčík, *Motívy odboja slovenského ľudu v ústnom podaní*. Národopisný sborník, 6—7, 1946. 200—202.

² M. A. Huska, *Slovenské národné povstanie v piesňovej tvorbe slovenského ľudu*. In: *Bojom šumeli lesy*. Bratislava 1959, 3.

hitlerovskej nacistickej zlovôli a opovrhnutie domácimi gardistickými prisluhovačmi, piesne vznikajúce v koncentračných táborech, ale aj glosujúce básne, ktoré sa v odpisoch rozširovali medzi ľudom ilegálne.³ V protiklade k týmto rozširujúcim pohľadom vyskytli sa názory, o nutnosti ponechať túto tvorbu, zväčša vznikajúcu z autorského impulzu individuálneho prejavu, prirodzenému procesu folklorizačnej kryštalizácie hodnôt.

Opätovný návrat folkloristiky k pohľadu na danú problematiku, po skončení prvej etapy kolektívneho výskumu partizánskeho folklóru, ktorý pod patronátom Slovenskej národopisnej spoločnosti a pod vedením prof. Melicherčika uskutočňovali poslucháči a pracovníci Národopisného seminára Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, už priniesol niektoré črty hodnotiaceho postoja. Konštatuje sa, že v porovnaní s prozaickým podaním je piesňová tvorba, tematicky bezprostredne spätá s bojom proti fašizmu a so Slovenským národným povstaním, nie tak bohato zastúpená. Príčina sa hľadá v špecifickosti piesňového útvaru, ktorý ako tvorivo náročnejší, potrebuje viac času na rozvitie, nachádza sa však aj v nedostatočnom výskume. Hodnotí sa dovtedy zhromaždený materiál a závery z jeho analýzy hovoria že v čase boja proti fašizmu a počas SNP ožili staré revolučné a odbojové tradície slovenského folklóru — predovšetkým zbojnícka tematika. Jánošík ako symbol odboja národa v minulosti personifikuje často aj boj proti fašizmu. Zdôrazňuje sa úloha bojovej revolučnej piesne robotníckej triedy, ktorá sa tvorivo prispôbuje novej aktuálnej bojovej situácii. Ako výrazný moment vystupuje nová tvorba, piesne, ktoré sa hodnotia ako priamy odraz životných a bojových udalostí, ktorej vedúcou a zjednocujúcou myšlienkou je boj za slobodu proti nepriateľovi a fašistickému vrahovi.⁴ Viacerí autori upozorňujú na vznik nových epických a lyricko-epických skladieb.⁵ Potvrďuje sa už skôr vyslovený názor o početnosti ponášok, satirických piesní, politických paródii.

Jednoznačný je záver, že slovenské partizánske piesne nemožno študovať izolovane od partizánskych piesní iných národov bojujúcich v SNP, predovšetkým sovietskych partizánskych piesní. Dovtedajšie štúdium postrehlo celý rad významných paralel svedčiacich o tom, že slovenskí partizáni nielenže sovietske piesne s obľubou spievali, ale si ich prispôbovali po textovej aj po melodickej stránke.

Ďalšie bádanie v tejto problematike prinieslo okrem nových materiálov aj poznatky o procese folklorizácie niektorých už predtým publikovaných skladieb a naznačilo nevyhnutnosť sústavného ďalšieho zhromažďovania partizánskej poetickej a piesňovej tvorby, a to tak slovenskej, ako aj piesní partizáonv-prí-

³ Tamtiež, 4.

⁴ A. Melicherčík, *Boj proti fašizmu za Slovenského národného povstania v ústnom podaní slovenského ľudu*. Slovenský národopis 9, 1961, 374—378.

⁵ Tamtiež, 376.

E. Droppová, *Z baladickej tvorby viažúcej sa k Slovenskému národnému povstaniu*. Slovenský národopis, 12, 1964, 448—453.

slušníkov iných národov bojujúcich v SNP i slovenských piesní našich partizánov bojujúcich v radoch protifašistov mimo Slovenska.⁶

Slovenská folkloristika sa pri štúdiu folklórnych prejavov z obdobia boja proti fašizmu a zo Slovenského národného povstania orientovala, na rozdiel od bádania v iných slovanských krajinách, predovšetkým na poznanie špecifickosti vzniku a rozvoja spomienkového rozprávania a predovšetkým na tomto materiáli študovala všeobecné i špecifické vlastnosti tohto druhu slovenskej prozaickej tvorby. Napriek mnohým podnetom, zhromažďovanie a štúdium piesňovo-poetických prejavov bolo doteraz sporadické a akoby druhoradým plánom. Bádanie v iných krajinách prinieslo viaceré pozoruhodné výsledky i v poznávaní iných druhov folklóru, ako aj nových črt spoločenského života.⁷

Skúsenosti z bádania o danej problematike u iných slovanských národov svedčia o tom, že vznik a rozvoj partizánskej piesne v rôznych častiach porobenej Európy, najmä však v slovanskom svete, má viaceré spoločné vývojové črty. Sama tvorba nesie znaky priam typologickej príbuznosti.

Folklorista, literárny vedec i dnešný bežný čitateľ či poslucháč porovnávajúc tieto skladby s tradičným folklórom môže dospieť k negativistickému hodnoteniu, ktoré podoprie poukazom na poetickú nevybrúsenosť, ťažkopádnosť, banálnosť jednotlivých piesní, obrazov. Chybou by bolo zastierať si oči pred objektívnymi nedostatkami niektorých skladieb. Zásadnou chybou je však nepochopenie, že pri partizánskej poetickej tvorbe máme do činenia so špecifickou tvorbou v špecifických podmienkach, ktorej uchovanie v rôznych podobách svedčí o tom, že v danom období plnila táto tvorba svoje významné poslanie. Treba si uvedomiť, že nie všetky skladby už v momente vzniku sa vyznačovali formovou dokonalosťou, že nie všetky už v danej dobe zodpovedali estetickému vkusu a rozľadu ľudu, že iba časť z nich sa dostala do repertoáru kolektívu a v repertoári niektorých skupín spoločnosti — partizánov i obyvateľov povstaleckého územia — aj napriek očividnej nedokonalosti *rezonuje* dnes rovnako ako pred štvrtstoročím. Akákoľvek neobjektívnosť, idealizácia a nadhodnocovanie by nás zaviedli do slepej uličky. Akákoľvek aprioristická odmietavosť je však nemiestna a nevedecká najmä tam, kde sme ochotní zamyslieť sa nad príčinami poetickej nedokonalosti niektorých iných folklórnych či polofolklórnych druhov, napr. vysťahovaleckých piesní.

Z historiografickej, memoárovej literatúry, zo spomienkového rozprávania i z autopsie vieme, že piesňový či spevný repertoár príslušníkov partizánskych oddielov bol rôznorodý. Tvorili ho najrozšírenejšie a najobľúbenejšie piesne z tradičného repertoáru, dobové šlágre, staré vojenské piesne, a to tak slovenské,

⁶ S. Švehlák, *Príspevok k štúdiu partizánskych piesní*. Slovenský národopis 12, 1964, 431—447.

J. Michálek, *K pôvodu partizánskej piesne Tichá noc, tmavá noc*. Slovenský národopis 12, 1964, 454—456.

⁷ M. Bošković-Stulli, *Neki problemi u proučavanju folklóra iz narodooslobodilačke borke*. Rad kongresa folklorista Jugoslavije VI, Bled 1959, Ljubljana 1960.

ako aj piesne inonárodných príslušníkov partizánskych skupín. V tejto repertoárovej skladbe o to viac vynikali piesne odrážajúce význam oslobodzovacieho hnutia plného strádania, mobilizujúce sily do ďalších bojov, agitujúce za lepšie a spravodlivejšie usporiadanie sveta po konečnom víťazstve.

Môžeme celú repertoárovú skladbu príslušníkov partizánskych oddielov i obyvateľov povstaleckého územia považovať za partizánske piesne? Iste nie. Sú však partizánskymi piesňami iba skladby, ktoré vznikli ako bezprostredný odraz skúseností z udalostí a zážitkov v oddieloch a na povstaleckom území, alebo do tejto skupiny môžeme zaradiť i poetické útvary vznikajúce pred vypuknutím otvoreného ozbrojeného povstania a piesne vznikajúce i dávno po konečnom oslobodení, tematicky však viažúce sa na oslavu hrdinstva, či ospevujúce pamiatku padlých?

Pod partizánskou piesňou rozumieme špecifickú skupinu hudobno-poetických skladieb, ktoré sa tematicky viažu k obdobiu hrdinského boja proti fašizmu, vrcholiaceho u nás Slovenským národným povstaním, a ktoré v poetickom vyjadrení dokumentujú postoj ich tvorcov a nositeľov ku konkrétnemu obdobiu našich národných dejín. Ako hudobno-poetické útvary neprofesionálnej tvorby oscilujú na rozhraní tvorby individuálnej a kolektívnej, čerpajúc inšpiračné zdroje z tradičnej piesňovej kultúry, revolučnej robotníckej piesne i z inonárodnej folklórnej a umelej autorskej tvorby, svojrázne si tieto inšpiračné zdroje osvojujú, prepracovávajú a prispôbujú. Jednoznačnému ideovo-tematickému vyzneniu sa pritom podriaďovali všetky ostatné zúčastnené faktory.

Partizánske piesne teda vznikali ako *syntéza* najrôznejších prvkov súčasnej i minulej domácej i inonárodnej ľudovej a umeleckej kultúry. Tak ako sám národnooslobodzovací boj a jeho príprava nadväzovali na revolučné domáce tradície a inonárodné príklady a vzory, tak aj partizánska pieseň vstrebala do seba rôznorodé prvky, obohacovala sa nimi, združovala ich do nového, prevažne na tradícii budovaného výrazu.⁸

Partizánske piesne sú nový jav v piesňovej tvorbe. Sú však organicky a kontinuálne zviazané s revolučnými tradíciami robotníckej triedy a dedinského ľudu. Ich mimoriadny význam spočíva v tom, že sú odrazom toho, ako historická udalosť, dotýkajúca sa bezprostredne celého ľudu, nachádza priamy odraz v tvorbe.⁹ Povedané s akademikom D. N e d e l j k o v i ć o m, partizánske piesne sú jednou z etáp dynamickej štruktúry s geneticky im príbuznými revolučnými piesňami ako ich predchodcami a novými piesňami obdobia výstavby socializmu na ne nadväzujúcimi. Sú však aj špecifickou etapou dynamickej štruktúry tradičného spevu, v ktorej sa tvorca a nositeľ v daných podmienkach a podľa potreby a svojich poetických tvorivých síl obracia k už vytvorenému umeleckému podkladu,

⁸ Pozri aj R. H r o v a t i n, *Slovenska partizanska pesem v znanosti*. Zbornik radova SAN (Beograd) 68, Etnografski institut kn. 3, 1960, 426.

⁹ V. I. K o e v, *Bit na partizanskija otrjad „A. Ivanov“ i pesenno tvorčestvo za antonivanovci*, Sofija 1962, 177–184.

adaptujú si jeho elementy pri novej tvorbe účinného zobrazovania nových udalostí a skúseností ľudu v nich.¹⁰

Partizánsku pieseň, ako jednu z foriem súčasného folklóru, pochopíme najmä po kritickom zhodnotení celého obdobia záujmu o ňu. Jeho korene siahajú priamo do vojnových rokov. Na Slovensku najmä v ilegálnej tlači a letákoch, u iných slovanských národov i v prvých zborníčkoch a zbierkach publikujú sa už počas vojny protifašistické, vlastenecké, revolučné a prvé partizánske piesne. V Jánošíku, časopise protifašistického frontu na Slovensku, vydali a apríli 1944 (č. 2, s. 4) výzvu: „Voláme všetky verné srdcia, milujúce svoje krásne piesne. Tvorite revolučné piesne na svoje obľúbené melódie, najmä pochodové. Použite melódie ľudových piesní alebo skladajte i melódie nové...“ Orgán Komunistickej strany Slovenska Hlas ľudu však už predtým (v apríli 1942, v máji a novembri 1943) publikoval viaceré nové piesne, z ktorých mnohé boli nové poetické skladby na všeobecne obľúbenú sovietsku pieseň *Po dolinam i po vzgoriam*. Základná suma materiálov sa však zhromaždila až po skončení vojny. Podobne ako v ZSSR, v Juhoslávii a v iných krajinách, aj u nás môžeme toto obdobie záujmu charakterizovať ako nediferencovaný prístup k materiálu¹¹, pri ktorom hral hlavnú úlohu kvantitatívny zhromažďovateľský moment. V hodnotení materiálu prevláda i u nás, pre tú dobu pochopiteľný prevažne publicistický a propagandistický pohľad,¹² mechanicky hľadajúci odraz skutočnosti, doby v ľudovej tvorbe, historickej udalosti vo folklórnom diele.¹³ Je pochopiteľné, že tak dochádzalo ku častému skresľovaniu a k objasňovaniu iba určitých aspektov. Folklór slúžil často len ako ilustračný materiál pre potvrdenie vopred stanovených schém o živote ľudu v určitých historických podmienkach.¹⁴ Na nevyhnutnosť *diferencovanej analýzy* materiálu a prechodu k štúdiu *špecifickosti* partizánskeho folklóru a základných zákonitostí jeho rozvoja, ako aj porovnávacej analýzy partizánskej poézie Slovanov upozornilo viacero bádateľov, medzi nimi predovšetkým V. E. Gusev, D. Nedeljković, Je. Stoin, M. Bošković-Stulli.

Základným predpokladom nového prístupu v štúdiu partizánskych piesní bola nevyhnutná systematizácia a pokus o klasifikáciu zhromaždených materiálov. A. Melicherčík, hovoriac o žánrovej skladbe slovenských partizánskych piesní, zdôrazňuje na viacerých miestach kryštalizáciu najmä bojových agitačných piesní, lyricko-epických baladických piesní, lyrických i satirických piesní. D. Nedeljković, na základe impozantného juhoslovanského materiálu, pod-

¹⁰ D. Nedeljković, *Narodno stvaralaštvo u periodu narodne revolucije, oslobodilačkog rata i izgradnje socializma Jugoslavije*. Rad kongresa folklorista Jugoslavije VI, Bled 1959, Ljubljana 1960, 137 n.

¹¹ V. E. Gusev, *Partizanskaja narodnaja poezija u Slavian v gody vtoroj mirovoj vojny*. Istorija, folklor, iskusstvo slavjanskih narodov. Doklady sovietskoj delegacii. V. Meždunarodnyj sjezd slavistov, Sofija 1963, Moskva 1963, 291–347.

¹² M. Bošković-Stulli, c. p., 251.

¹³ J. Michálek, *Spomienkové rozprávanie s historickou tematikou*. Bratislava 1971, 131.

¹⁴ Tamtiež.

čiarkuje úlohu piesní-správ, piesní-výziev k boju, satirických, lyrických a epických—hrdinských skladieb. Na viacerých miestach osvetľuje úlohu krátkych tanečných dvojverší a plačiek — „antitúžbalic“, majúcich významnú úlohu aj pri vzniku nových epicko-lyrických balád. Sovietski folkloristi poukazujú na proces formovania sa pochodových piesní, hrdinskej piesňovej lyriky, satirických skladieb, častušiek. V. E. G u s e v, analyzujúc partizánske piesne slovenských národov, dospel k názoru o typologickej príbuznosti procesu formovania sa tejto tvorby a k zovšeobecňujúcej klasifikácii.¹⁵

Vychádzajúc z triedenia folklóru podľa druhov a žánrov, delí Gusev partizánske piesne na epické, lyrické a lyricko-epické. Medzi *epickými* vyčleňuje tri skupiny piesní. Predovšetkým krátke epické piesne vznikajúce z podnetu veľmi konkrétnych faktov, často pod priamym dojmom udalostí, ospevujúce zväčša jednu bojovú epizódu. Charakterizuje ich ako krátke rozprávanie o čine, lakonic-ky konkrétne, zdržanlivé vo vyjadrovaní pocitov. Pre ich svojráznu informačnú podstatu nazýva tieto piesne napríklad D. N e d e l j k o v i é „piesňami-správmi“, sovietski bádatelia „piesňami-soobščeniami, informáciami“. M e l i c h e r-č í k ich charakterizuje ako priamy odraz vojnových a prežitých udalostí. Do tejto skupiny epických piesní môžeme zaradiť niektoré slovenské partizánske piesne:

*V Dukeľskom priesmyku
veľká bitka stála,
slnko sa zatmilo,
krú sa vylievala . . .*¹⁶

Podobne sa i v piesni *Vôkol Hostia* impresívne vykresľujú situácia v malej slovenskej dedinke, v ktorej sa usídlila partizánska jednotka a podminovala prístupovú cestu:

*Z Topoľčianok cesta rovná,
ale podmínovaná,
ktorá vedie do dedinky
Hostami je nazvaná.*

*Pätnásteho januára,
zavčas rána veľký ruch,
každý kričí: Nemci idú
strachuje sa všetok ľud . . .*¹⁷

Druhú skupinu medzi epickými piesňami tvoria tzv. „piesne-kroniky“, ktoré v porovnaní s predchádzajúcim typom podávajú obširnejšie, detailnejšie obraz

¹⁵ V. E. G u s e v, c. p., 319—328.

¹⁶ S. Š v e h l á k, c. p., 442.

¹⁷ C. G á l l, *Bojom šumeli lesy*. Bratislava 1959, 36—37.

zostavený z viacerých epizód spojených k jednému podujatiu, miestu. V centre ich záujmu už nie je jeden hrdina, ale kolektív. Rozprávania sa nesie v dramatickom tóne. Charakterizuje ho hromadenie faktov a detailov. V. E. G u s e v hovorí, že ich často z kratších epických útvarov vyspievali v jednej piesni. Nenachádzame tu však ešte typizáciu, zovšeobecnenie skutočnosti. Do tejto skupiny partizánskych piesní môžeme zaradiť pri čiastočnej revízii niektorých znakov, charakterizujúcich túto skupinu piesní ako skutočnú pieseň-kroniku, skladbu o vypálení Skycova:

*A keď prišli pred dedinu,
dali Nemci ohlas hned',
a šikovní partizáni
boli pohotove tiež.*

*Zobrali si automaty,
guľomety aj pušky
a nemeckých okupantov
vyprášili cez vršky ...*

Nemci však vyčkali do februára, pokiaľ partizáni neodišli z obce. Po ich odchode vtrhli do dediny. Zohnali obyvateľov, vydali nariadenie opustiť obec. Nasledoval známy akt pomsty uprostred zimy:

*... dedinku nám vypálili
len komíny zostali ...
Nemali sme ani šaty,
ani krova, ani chlieb,
och, bože môj, prebože môj,
pozri na ten biedny svet ...*

*Keď sa domov my vrátíme,
domky si postavíme
a v tej našej dedinôčke
veselo žiť budeme.¹⁸*

Tretiu skupinu epických piesní tvoria spravidla skladby zovšeobecňujúco rozprávajúce o bojových udalostiach, o bojovej ceste partizánskeho oddielu s charakteristickým vykreslením oddielu, chrabrosti jeho veliteľa. Sú to prevažne poetické útvary vznikajúce na melódie revolučných či starých vojenských pochodových piesní, pretože samy často plnili túto funkciu. Veľkú skupinu medzi nimi tvoria nové texty na melódiu sovietskej piesne *Po dolinam i po vzgoriam*. Obširnejšie sme sa rozšírenosti tejto piesne u slovanských národov dotkli v *Príspevku*

¹⁸ Tamtiež, 38–40.

k štúdiu partizánskych piesní na Slovensku,¹⁹ tam sme uviedli i jedenásť poetických skladieb zapísaných na Slovensku, na túto známu pieseň z čias sovietskej občianskej vojny. Viacerí autori sa zmieňujú o jej obľúbenosti u všetkých Slovanov. Fokloristické bádanie by malo venovať viac pozornosti úlohe a funkcii tejto skladby pri zrode partizánskych piesní. Do tejto skupiny i všeobecne najrozsiahlejšej, môžeme podľa nášho názoru zaradiť veľkú časť slovenských partizánskych piesní.

Do skupiny *lyrických* piesní ako najpočetnejšieho druhu, žánrove najrôznorodnejšieho s poukazom na nemožnosť absolútneho vyhranenia rozdielov zoskupuje V. E. G u s e v predovšetkým „piesne-bojové výzvy“, povolávajúce, mobilizujúce k boju, k povstaniu. Sám túto skupinu charakterizuje príkladom slovenskej piesne *Kráľova hola*, rozšírenej na Horehroní dodnes, o ktorej vzniku podali svedectvo partizáni Jozef Brežňan z Pohorelej a najmä Andrej Laurinec, sám skladateľ niekoľkých populárnych piesní v tomto regióne. Pieseň zložil por. v zálohe Véber v čase oddychu svojej jednotky pod Vernárom ako bezprostrednú reakciu na správu, o tom, že mu Nemci odvliekli od Zvolena ženu i deti. Spoluautorom piesne, ako uvádza Ján Prišina z Pohorelej, bol Lukáč Baksa. Pieseň sa rýchlo rozšírila. Partizáni si ju spievali vždy, keď nastupovali do boja. Po oslobodení sa stala nielen znelkou folklórneho súboru z Pohorelej, ale, ako uvádzajú viacerí informátori, skutočnou novou hymnou Horehronia.

Veľmi príbuznou skupinou k predchádzajúcim sú „piesne-prísahy“. Na rozdiel od skupiny predchádzajúcich piesní obracajúcich sa k širšej ľudovej verejnosti a vyzývajúcich do boja všetkých potencionálnych spojencov, táto skupina piesní sa sústreďuje na chrabrenie bojového ducha partizánov zaviazaných prísahou. Často sa spievajú v prvej osobe. Charakteristické sú pre ne odhodlanosť a vôľa bojovať s nepriateľom. Strhujúcou ilustráciou tejto skupiny piesní je skladba *V horách duní*:

... Chlap stal svorne vedľa chlapa,
samopaly zovrelí.
Radšej v boji zahynieme,
ako nám žiť v nevôli...²⁰

Osobnostným vyjadrením vrúcneho vzťahu k rodnému kraju a ochota priniesť za jeho slobodu aj najvyššiu obeť je pieseň, ktorú spieva Martin Lupták-Sanitrár známy píšťalkár a fujarista, sám autor viacerých dnes už rozšírených nových piesní:

Hory aj nížiná, pohronská dolina,
ty si moja drahá, lúbezná otčina,

Úrodné máš polia, krásne máš kraje,
zdravé vody, pastvy, utešené háje.

¹⁹ S. Švehlák, c. p., 433–438.

²⁰ C. Gáll, c. p., 18–19.

*Budem ta milý kraj brániť celou silou,
bol si mi kolískou, buď i mohylou!*²¹

Tretiu skupinu lyrickej piesňovej poézie tvoria oslavné piesne vyjadrujúce pocity hrdosti obsahujúce idealizované portréty. Ich charakteristickým znakom je patetický tón.

Piesne vyjadrujúce nie tak opis konkrétnej udalosti ako skôr vzťah nositeľa k nej, často nespievané v prvej osobe, tvoria štvrtú skupinu lyrických partizánskych piesní-hrdinských. Sú to piesne predehnuté hlbokým pocitom vlastenectva. Významnú časť piesní tejto skupiny tvoria skladby o hrdinskom boji a smrti partizána a odhodlaní jeho spolubojovníkov niešť ďalej jeho odkaz. Do tejto skupiny môžeme zaradiť partizánsku pieseň príslušníkov slovenskej partizánskej brigády v Juhoslávii, ktorá sa spievala na melódiu známej juhoslovanskej partizánskej piesne *Konjuh planinom*:

... *Hora čiernou nocou zahalená
ticho vzdychá, akoby zranená,
mŕtveho junáka, súdruha, Slováka
pochováva čata partizánska ...*
... *z tej krve červenej, mŕtveho junáka,
červeným tá hora prekvitala ...*²²

K uvedenej skupine piesní je veľmi príbuzná skupina lyrických elegických piesní s vyjadrením túžby za opusteným domovom, za rodinou, milou, často sú to akoby dialógy s neprítomným príslušníkom, či listy v piesni písané. Elegické momenty však neraz prechádzajú do vyjadrenia nádeje na skoré stretnutie po víťazstve. Niektoré hovoria o láske partizána. Piesne hovoriace o smútku nad mŕtvym partizánom tvoria prechod medzi touto skupinou a piesňami hrdinskými. I k tejto skupine môžeme uviesť príklad z prostredia slovenských partizánov v Juhoslávii. Na známú slovenskú pieseň *Písala mi moja milá z Ružomberka list*, spievali si slovenskí partizáni v Juhoslávii nový rozsiahly text, voľne parafrázujúci pôvodný text:

... *Darmo ma voláš,
dnes mám v noci stráž.
Vojna sa už chytró skončí,
zdravá ma dočkáš! ...*

Pieseň končí:

... *Odpísal som mojej milej
že už svitá deň,*

²¹ Zberatelia L. Leng, S. Dúžek, Raževa. Fonotečný archív ÚHV SAV č. 1362. Nahrávané 7. 5. 1967.

²² M. Kiraly, *Borbene i socijalne pesme kod Slovaka, Rusina i Rumuna u Vojvodiny*. Zbornik radova SAN 68, Etnografski institut kn. 3, 1960, 611–612.

*sloboda sa približuje
splní sa náš sen,
sloboda svitá,
milá privíta
všetkých smelých partizánov
maršála Tita.*²³

Samostatnou skupinou partizánskej lyrickej poézie sú satirické skladby vyjadrujúce morálnu prevahu nad nepriateľom, charakterizované zlým smiechom, sarkazmom a hrubými vyjadrovaniami prostriedkami:

*Pri Berlíne na doline
Hitler sa pase . . .
. . . Ber partizán, ber vintovku,
zastreľ to prase . . .*²⁴

Veľké množstvo krátkych lyrických popevkov hrdinského i elegického charakteru, rozšírených najmä u iných slovanských národov tvorí poslednú samostatnú skupinu partizánskej lyriky. Sú to ostré, krátke, pádne satiry. Ruské častušky, bieloruské prypeuky, ukrajinské kolomijky, poľské śpiewky, krakowiaky, bećarac i vrabec u južných Slovanov tvoria esenciu ľudového sarkazmu, satiry. Na Slovensku sa šírili ako „popevky“ ústne i na početných letákoch a v ilegálnej tlači. Štedro rozdávali nemilosrdné ťľahy fašistickým pohlavárom i ich domácim prisluhovačom.

Tretím druhom partizánskej piesňovej poézie sú *lyricko-epické* skladby, ktoré V. E. Gusev rozdeľuje na plačky a nové hrdinské balady. Slovenská partizánska piesňová tvorba je zastúpená najmä druhou skupinou lyricko-epických piesní, baladami. Gusev i ako charakteristiku tejto skupiny piesní u Slovanov iste nie náhodou zvolil slovenskú partizánsku baladu, podrobne rozoberanú už A. Melicherčíkom, *V žilinskom poli*.²⁵ Podrobný rozbor inej podmaňujúcej skladby urobila E. Droppová.²⁶ Partizánska balada pri dodržaní základných charakteristík žánru sa však odlišuje od tradičnej balady predovšetkým vyjadrením páťosa boja a obete mobilizujúcim svojím tragizmom k odporu, k pomste.

Aj keď táto klasifikácia iste nie je vyčerpávajúca a mimo zatriedenia ostáva celý rad skladieb, ako napokon pri každom klasifikačnom systéme, vytvára podľa nášho názoru dostatočne prehľadný a pritom otvorený systém, do ktorého bude možné prípadne v budúcnosti včleňovať, preradať.

V. E. Gusev upozorňuje, že mal na pamäti predovšetkým tzv. masovú partizánsku pieseň, že diela individuálnej tvorby, ktoré neprejavili znaky procesu fol-

²³ Tamtiež.

²⁴ A. Melicherčík, *Boj proti fašizmu*, 377.

²⁵ Tamtiež; C. Gáll, c. p., 34–35.

²⁶ E. Droppová, c. p., 448–453.

klorizácie či všeobecnejšieho rozšírenia z nej vynechal. Bez individuálnej tvorby tvorcov programovo najbližších k tradičnému folklóru, ktorých skladby však, ako konštatuje V. E. Gusev, zostali mimo záujmu kolektívneho spevu (na rozdiel od tvorby čerpajúcej impulzy z umeleckej profesionálnej tvorby, ktorá je omnoho rozšírenejšia), partizánska pieseň ako celok má tendencie vyjadrovať sa skôr v lyrických a lyricko-epických formách ako v epickej forme.

Problém vzťahu individuálneho a kolektívneho je jedným z kľúčových problémov súčasného folklóru, ale aj štúdia celej ľudovej kultúry v súčasnosti. Jeho osvetleniu bolo venovaných veľa prác, veľa odborných diskusií. V súvislosti s predmetom nášho príspevku sa v teoretickej oblasti veľmi zásadne vyjadril najmä D. N e d e l j k o v i ć.²⁷ Vo svojej rozsiahlej práci o troch etapách prechodu individuálneho do kolektívneho a naopak v ľudovej tvorbe a kritériách tohto prechodu sleduje a na materiáloch partizánskej poézie dokumentuje, ako sa sám prechod individuálneho v kolektívne a naopak uskutočňuje, podľa akých kritérií, ktorých estetických a iných zákonov a princípov. Na základe analýzy imponujúcej vzorky skoro 20 000 poetických skladieb z obdobia boja proti fašizmu a prvých rokov výstavby socializmu charakterizuje prvú etapu prechodu ako etapu z kolektívneho (tradičného) cez individuálne do kolektívneho novej kvality, a zdôrazňuje, že v každom revolučnom a prechodnom období historického a spoločenského vývoja života ľudu sa zákonite uskutočňuje aktualizácia a s ňou prebieha aj základný obsahový prerod ľudovej tvorby ako celku. Prechod z individuálne vytvoreného do kolektívneho, ako aj vracanie sa kolektívneho cez rôzne individuálne aktualizácie a konkretizácie ako vývoj špirálovitý dvíhajúci tvorbu do zovšeobecného, hlbšieho a krajšieho výrazu, ale aj prechodne znižujúceho, spovrhňujúceho a detailizujúceho v nepretržitom procese kríženia sa týchto smerovaní nahor i nadol, tvorí, podľa D. Nedeljkovića, druhú etapu prechodu. Ak prvé dve etapy sú charakteristické pre celý predchádzajúci vývoj ľudovej tvorby, tretia etapa charakterizuje súčasnú prechodnú epochu vývoja. V nej dve vzájomne na seba pôsobiace línie v súčasnom ľudovom speve tvoria dve tradície — línia starej spevnej tradície ľudových más dedinských a línia mladšej tradície masovej tvorby mestských robotníkov a robotníckeho hnutia vôbec.

Vývoj ľudovej slovesnosti je procesom vzájomného a neustáleho pôsobenia individuálneho a kolektívneho. Vychádzajúc zo základného predmetu našej rozpravy, myslíme si, že vzťah a postoj folkloristiky k objektívne existujúcej špecifickej tvorbe, ako je partizánska či odbojová pieseň, ale i súčasná tvorba vôbec, závisí od cieľa, ktorý si pri tomto štúdiu kladieme. Folkloristika ako špeciálna etnologická a všeobecnejšie spoločenskovedná disciplína, vychádzajúc zo svojej orientácie, môže k tejto tvorbe pristúpiť ako k objektívne existujúcej hodnote a svojimi bežnými postupmi dospieť k jej mnohostrannému hodnoteniu ako folklórneho fenoménu. Pre tento prístup bude platiť Gusevova definícia: „Hoci

²⁷ D. N e d e l j k o v i ć, *Prvá etapa... Druhá etapa... Tretia etapa prelaženja individualnog u kolektivno i obratno u narodnom stvaralaštvu i kriterijum ovog prelaženja*. *Národno stvaralaštvo* 2, 1962, 98—108; 3—4, 1962, 186—197; 5, 1963, 328—343.

účasť osobnosti pri vzniku ľudovej poézie je nepochybná a úloha individuálneho tvorivého podnetu pri vzniku partizánskej ľudovej poézie citeľná, jednako folklórnym dielom je len to, v ktorom individuálny tvorivý akt alebo improvizácia vytvárajú nie kanonizovaný, nemenný autorský text, ale sú východiskovým momentom aktívneho života diela v tvorivo ho prijímajúcom prostredí.²⁸ Z tejto definície vyplýva záver, že diela individuálnej literárnej tvorby majú brať folkloristi do úvahy iba natoľko, nakoľko ony mohli predĺžiť svoj život v kolektívnej tvorbe — alebo samy sa zmeniť na ľudovú pieseň, podrobiať sa väčšiemu či menšiemu tvorivému prepracovaniu, alebo poslúžiť ako príklad pre vznik iných ľudových piesní . . .²⁹ Tento postup môžeme charakterizovať ako návratový alebo hodnotiaci predchádzajúci vývoj. Súčasná folkloristika, ako to už bolo neraz pripomenuté, má nezanedbateľnú možnosť pri štúdiu súčasnej tvorby bezprostredne sledovať celý zložitý proces, súc sama uprostred neho, v „tvorivom laboratóriu“ formovania sa súčasného ľudového umenia, ako to na inom mieste a v inej súvislosti výstižne charakterizoval práve V. E. Gusev. Od nej samej predovšetkým závisí, ako toto svoje postavenie využije pre poznávanie procesu zmien, ku ktorým dochádza na zložitej ceste od individuálneho tvorivého impulzu k tvorivému prijatiu v ľude. Sumu individuálnej poetickej tvorby vznikajúcej ako výraz postoja jej tvorcov ku konkrétnej historickej situácii vo vývoji našej spoločnosti nepoznáme úplne ani podnes. S tvorbou z pohnutých rokov, ale i celkom súčasnou tvorbou o tých rokoch sa stretávame i dnes. Eventuálny proces folklorizácie mnohých z týchto skladieb môžeme iba predpokladať. Preto pri štúdiu ľudovej piesne vidíme jednu z možných, ba nutných orientácií súčasnej folkloristiky v odkaze veľkého českého marxistického teoretika Bedřicha Václavka v tom, že už dnes musíme zamerať naše bádanie tak, aby sme vývoj ľudových piesní predchádzali, aby tak celý jav vo svojej mnohotvárnosti mohol byť v budúcnosti pojatý do predmetu nášho bádania, aby sme raz nemuseli znovu stavať od základov.³⁰

Ak k ľudovej piesni pristupujeme vcelku zhodne ako k tvorbe, ktorá je výrazom duševného života ľudu, všetkých jeho vrstiev, tvorivých individualít i vnímavého tvorivo preberajúceho kolektívu, ak vcelku zhodne ľudovú pieseň považujeme za vlastníctvo širokých ľudových vrstiev, odrážajúce jeho svetonázorové, etické i estetické myslenie a cítenie, potom prostredníctvom oboch načrtnutých smerov bádania dospejeme ku jednotnému spoločnému výsledku, úplnejšiemu poznaniu vývoja a správnejšej interpretácii mnohostranných hodnôt ľudovej kultúry.

²⁸ V. E. Gusev, c. p., 303.

²⁹ Tamtiež.

³⁰ B. Václavěk, *Poznámky k metodě studia písní lidových. O lidové písni a slovesnosti*, Praha 1963, 59.

Резюме

Автор статьи дает оценку направлению словацкой фольклористики, занимавшемуся поэтическим и прозаическим материалом, который относился к периоду Второй мировой войны, борьбы с фашизмом и Словацкого национального восстания. На основе литературы о партизанских песнях других славянских народов автор попытался провести сравнение некоторых обобщающих выводов относительно характера данного материала, подвергнув, с этой точки зрения, критическому разбору словацкий песенный партизанский фольклор. Словацкую партизанскую песню автор определяет как специфическую группу музыкально-поэтических композиций, относящихся по своей тематике к периоду борьбы против фашизма, в поэтическом изложении, которая свидетельствует об определенном отношении творцов и исполнителей к конкретному периоду национальной истории. Будучи музыкально-поэтическими произведениями непрофессионального творчества, эти произведения находятся на границе творчества индивидуального и коллективного, пользуясь, в силу этого, как вдохновляющими, так и структуральными элементами традиционной песенной культуры, рабочей революционной поэзии а также фольклорного и созданного композиторами, индивидуальными или коллективными, творчества, принадлежащего другим нациям, причем вышеупомянутые источники ими усваиваются свойственным им специфическим образом, перерабатываются и приспособляются. Однозначному, идейно-тематическому тону при их возникновении подчинялись все участвующие здесь факторы.

Автор обращает внимание на интересный факт, а именно: несмотря на то, что словацкая фольклористика приступала к оценке партизанских песен как к специфическому, ограниченному определенным временем, фольклорному феномену, фольклористы-сборатели совсем недавно столкнулись при своих исследованиях на местах с новыми песнями, тяготеющими своей тематикой к периоду борьбы с фашизмом, прославляющими роль и действия партизанских отрядов, а также отдельных личностей в них, равно как и населения повстанческой территории, которые всеми силами и средствами помогали партизанам.

По этому поводу автор подчеркнул заметную роль современных исследований по фольклору, назначением которых, в частности, является следить за судьбами этого индивидуального творчества и находиться, если предоставится такая возможность, при фольклоризации данных композиций.

Пытаясь подвергнуть систематизации накопленный материал, автор воспользовался классификацией видов и жанров партизанских песен славянских народов, разработанной В. Е. Гусевым. В рамки словацких партизанских песен автором были включены и партизанские песни словаков, боровшихся с фашизмом за границами Словакии, в первую очередь в партизанских отрядах в югославской Воеводине.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ
Журнал Словацкой Академии Наук
Год издания XIX, 1971, No 4.
Издается четыре раза в год
Издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы Д-р Боžена Филова и Павол Стано
Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE
Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang XIX, 1971, Nr. 4. Erscheint viermal im Jahre
Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Redakteure Dr. Božena Filová und Pavol Stano
Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY
Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume XIX, 1971, No. 4.
Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors Dr. Božena Filová and Pavol Stano
Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE
revue de l'Académie slovaque des sciences
Anne XIX, 1971, No. 4. Parait quatre fois par an
Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteurs: Dr. Božena Filová et Pavol Stano
Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS
Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník XIX, 1971, číslo 4. — Vychádza štyri razy do roka
Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka Dr. Božena Filová

Výkonný redaktor Pavol Stano

Redakčná rada: prof. dr. Rudolf Bednárík, dr. Soňa Burlasová, dr. Emília Horváthová,
dr. Soňa Kovačevičová, dr. Jaroslav Kramařík, dr. Michal Markuš, doc. dr. Ján Michálek,
dr. Ján Mjartan, dr. Štefan Mruškovič, dr. Viera Nosáľová, doc. dr. Ján Podolák

Technická redaktorka Jaroslava Macherová

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin
Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné predplatné Kčs 80,—
Výmer PIO 2385/49-III/2

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1971